

בית דין ירושלים

לדיני ממונות ולבירור יוחסין

שוה כסף לתשלום על הנאה (כשזה נהנה וזה חסר)

תיק ממונות מס' 1527-שע

(מהד' יא חשון)

נושא הדיון

בהמשך לפסק הדין המובא בפס"ד ירושלים כרך יב עמ' קה, בקש החייב לשלם לזכאי - את התשלום שנפסק עליו לשלם לו עבור ההנאה שנהנה מעבודתו של הזכאי - בשוה כסף, דהיינו ספרים שעומדים למכירה בחנותו, משום שלטענתו הכסף שמקבל מיועד למחייתם של יתומים. הזכאי בקש לקבל רק ספרים בהדפסה חדשה שיש עליהם יותר קופצים, והחייב בקש לשלם בכל מיני ספרים, גם במהדורות של דפוס ישן, שגם הן עוברות לסוחר.

פסק דין

יש לברר - על פי שמאי (שבית הדין ימנה לכך) - מה הם הספרים הנמכרים, ובכמה, ובהם יוכל לפרוע את חובו. אבל הספרים שאין להם - בדרך כלל - קונים, אינו יכול לפרוע בהם את חובו.

(-) דוד יהושע קניג

(-) מרדכי אייכלר

(-) אברהם דוב לוי, אב"ד

המקורות לפס"ד

מלינו בשו"ע ה' הלאה ס"י קא סע"י ט שני דינים לגבי שומת מטלטלין שמשלם לזה למלוה. הראשון ששמין כפי שזה עכשיו, וזהו לפי מקומו ושעתו, שאין לריך לחזר ולמוכרו בעיירות ובשוקים, אלא כפי שנמכר כאן, וכן אין לריך להמתין ליום השוק שאז יכולים למוכרו ביותר, אלא כפי שנמכר כהיום, וזה הדין בכל המקומות שריך לשלם ויכולים לשלם במטלטלין תחת כסף, דהיינו בהלוואה ובמזיק. וכ"כ בשו"ע הרב ה' הלאה סע"י כ, וזהו מדברי הב"י ס"י ט"ט. ואף שמקור הדין הוא שו"ת הרא"ש שכתב דין בהלוואה, וכתב הטעם כדי שלא תנעל דלת בפני לוין, כתב הב"י דלא פלוג רבנן וה"ה במזיק לריך להיות מיד ובמקומו, דהיינו כמ"ל שאין לריך להמתין ליום השוק שאז יכולים לקבל יותר שיווי על המטלטל, וכן

אינו לרדיק לחזר ולמכרו בעיירות ובשווקים.

אמנם לגבי שומת החפץ הרדיק שמיון, מנינו שנחלקו בזה הסמ"ע ושו"ע הרב עם הט"ז, דלפי הסמ"ע ס"ק יב שמין כפי מה שהיה אורח חיים היה לפנינו קונה שלרדיק לו ורואה לקנותו, ולא לרדיק שיהיה קונה כזה בפועל, והט"ז ס"ל לרדיק לשום כמה ישלמו כעת על כך, וכ"כ בערוך השלחן. וי"ל דהסמ"ע ושו"ע הרב ס"ל דאינם מתחשבים כמה כסף יכול לעשות כעת בפועל אלא שעל המטלטלין שויים הוא כך וכך, וזהו ההשולמין, ועל כך מוסיף שו"ע הרב שלא רק כמה שקונה אחד ישלם על כך, אלא מחשבין כאילו יש כאן חמישים קונים שרואים לקנות כל הסחורה, יעויין בדבריו בקונטרס אחרון.

וכל זה הוא בצדל חוב שיש הסבא שכתב הר"ש מפני נעילת דלת בפני לוי, וכן יש הסבא דזוזי הלווה לו וזוזי הוא שלרדיק להחזיר, ובו כתב הט"ז שבד אינו יכול לומר להמעבד זיל טרח ותמכור ואייתי זוזי, אלא יכול לשלם במטלטלין במקום שאין לו מעות, אך כיון שיש הסבא של נעילת דלת לרדיק להיות קרוב לזוזי ולכן לרדיק להתחשב כמה כסף יוכל המלוה לעשות בהמטלטלין הללו מיד ובמקומו, אבל לענין נזיקין ושא"ר דברים שלא שייך הטעם של נעילת דלת, אפשר שהחפץ עלמו הוא המשולם, ואין לרדיק לחשב כמה כסף יכולים לעשות מזה כעת, וגם הט"ז יודה ששמין החפץ כפי שכתב הסמ"ע.

ויש להביא סמך לזה דהט"ז כתב שיטתו רק בסי' קא בהל' הלוואה, ובסי' תיט לא לייין עכ"פ שיטתו בהלוואה, ורק הסמ"ע שם מליין וע"י זה שכתבתי בסי' קא וסי' קג, וכן בערוך השלחן שכתב בהל' הלוואה כהט"ז לא כתב כלום בסי' תיט, והכל הוא כנ"ל שלגבי הלוואה יש יותר סבא מחמת הטעם דנעילת דלת דהתשלום לרדיק להיות כמה שיותר קרוב שהמלוה יקבל את כספו שהלוה לו.

וכן בשו"ע הרב שם סעי' כ מבוא להדיא שבזניקין וגזילה וגניבה שמין כנ"ל בהלוואה, ויש רק חילוק שבהלוואה אם יש לו מעות לרדיק ליתנם למלוה ולא לפרוע במטלטלין, וזנוק וכיו"צ ראוי לפרוע במטלטלין אפילו יש לו מעות, ואפילו במטלטלין גרועין כמו סובין.

מרדכי אייכלר.

ב

נראה דדעת רוב מוחלט של הפוסקים כדעת הט"ז וכפשטות לשון המחבר שאין המוצע חייב לקבל ספרים לתשלום לפי מחירם ללוקחים, ומ"מ כיון שפשטות דברי הסמ"ע נוטין לזה שממין כפי המחיר הסופי, ונראה כמעט מפורש שכן סבר שו"ע הרב בכוונתו, ופוסק כמוהו, קשה - לכאורה - להוציא ממון מן המוחזק, והוא עפ"י הכלל שהמוחזק יכול לטעון קים לי כמותם.

עם כל זה נראה דכאן יש כח ציד צייד לחייבו לשום לפי המחיר הסינונאי, משום שכל עוד לא שילם אין כאן טענת מוחזק, אלא השאלה היא לענין שומת הבית דין האם כשישם ספר זה יזקק לחובתו כסוב של עשרה ש"ח או של 20 ש"ח. וזכר לדבר הוא מהגמ' ב"ב קז א ונפק בשו"ע סי' קג סעי' ב דשלושה שירדו לשום שנים אומרים במאתים ואחד אומר במנה בטל היחיד במיעוטו. והיינו שכשישם, יאטרך להוסיף לפי הענין, ולא נאמר דין קים לי אלא במחלוקת הפוסקים על ענין החיוב ולא לענין השומא.

ולפי"ו צניד"ד לא מיבעיא לדעת המהריב"ל שהצ"ח הכנה"ג צסי"ו כה בכללי קים לי אות יב דבכל ספק של טענת פרעתי אין לומר קים לי דהויא כטענת ספק וכאני יודע אס פרעתיך, אלא אפילו לדעת המהרי"ק שמחשיבו כטענת צרי, מ"מ כאן מיגרע גרע ואפשר דלכו"ע לא יוכל לטעון קים לי לענין האומא, וכמו שנתבאר.

ועוד דאפשר שהסמ"ע לא דבר על מקרה כעין שלנו, ועל ג' הדוחק קלת גם אפשר לפרש אחרת בכוונת ש"ע הגר"ז, לכן נראה שיש לפסוק כדעת רובן דמינכר מהפוסקים ויש לשום הספרים כמחירם לסוחרים, וכן הוא נטיית הלכ כמ"כ להלן ידידי הגר"ט שכל חייב צדין ילא ויקנה בזול ויעשה שומא ציוקר והדברים נראין כחוכא, ולכן חובה עלינו לנסות ולהשוות דעת ש"ע הרב כדעת שאר הפוסקים החולקים על זה במפורש, ובכל אופן אין לקבוע עובדה ולחומר קים לי כסבא הווא.

דוד יהושע קניג.

ג

השאלות לדיון

- א. מקור החיוב של נהנה, ואם יכול לשלם לו בשוה כסף.
- ב. האם משלם בשוי"ב דוקא שיכול למוכרו בקלות.

תשובה

לכאורה הדברים מפורשים בשו"ת הרשב"א ח"ד סי' יג על הא דאמרו צ"ק יב ז אכלה מתוך הרחבה משלמת מה שנהנית, ונסתפק האול של הרשב"א האם משלם הנהנה כבע"ח דדינו צביטניית או כמויק דדינו צביטית, דטעמא דאמרו צביטית הוא מפני הגולנים והתמטנים והכא אכן סהדי שלא נתכוון לגזול, והסיב הרשב"א: נראה לי הדבר ברור שאינו משלם מן העליה ואין זה בכלל מויקין אלא ממוט של זה שהיו הפירות שלו צביטו של בעל הפרה שכבר נהנית. ע"כ.

וכתב בשו"ת מהרי"ט אבהע"ז סי' כא דבעת הרשב"א שהצ"ח הר"ן כמציבת פרק שני דייני גזירות, דנהנה דין מלוה יש לו, עיי"ש. ויש להסתפק בדעתו האם דינו כבע"ח לכל דינו גם לגבי תשלומין צו"כ וכיו"ב, או שצ"ל לשלול רק שאין דינו כמויק שמשלם מעידית כיון שלא נתכוון להזיק. וכעיי"ו כתב באור שמה פ"א מנ"מ הי"ב דאם נהנה באופן דמיעטה תורה מניקין מ"מ יש עליו דין חוב ומשלם צביטית או צביטניית ולא במיטב, ונשאר שם צ"ע, והוסיף: ואחר זמן רב מלאמי בשו"ת הרשב"א דהעלה דמשלם כבע"ח, ועיי"ש, וראינו אינה מוכרת. וכעיי"ו כתב בקלוה"ח סי' שלא ס"ק ב: ונראה דאע"ג דאבות מויקין משלמין במיטב אבל צוה אינו משלם אלא צביטית דהא צע"ח דינו צביטית אע"ג דנהנה הלוה

ממעוותו, וחכמים הוא דתקנו צביטות משום נעילת דלת, והכא שלא דבעית צעלים הוא דנהנה אינו משלם אלא צביטות. ע"כ. והוצא במנ"ח מזה נה אהות א והסכים עמו. והיינו שדיני כבע"ח אך יכול לשלם גם צביטות כיון דליכא הכא טעמא דנעילת דלת משום זה תקנו חכמים לבע"ח צביטות.

וצברכת שמואל צ"ק ס"י יד אות ב הביא ששאל להגר"ח זיע"א דלכאורה תביעת מה שהנהו הוא כתביעת חוב מלוה שתובעו ממנוי גבך, דמה שהנהו אינו דין מוזיק שתובעו תשלומי החפץ אלא שתובע תביעת החפץ עלמא שיש עליו ע"י שהוא נהנה מהחפץ ונתרצה אללו דמיס ותובעו דממוני גבך הוא, והשיב הגר"ח דתביעת מה שהנהו הוא ג"כ מלוה הכתובה בתורה, וביאר הצרכת שמואל עפ"י המלי"מ דכתב דנשתמש האחד בזמון של חצירו שלא מדעתו באופן שלא נעשה גזון כגון בשוגג לריך לשלם לו בכדי שלא יהיה שולח יד בפקדון, הרי מוכח דתביעת מה שהנהו כגון אכלה מתוך הרחבה ותחב לו חצירו צבית הצליעה וכו' לא משום דנתחבל ברשותה ידידה ומדין שכירות הוא משלם, אלא אדרבה משום דנתחבל ברשותא דמרא, ע"כ הוי כשולח יד בפקדון כל זמן שלא ישלם דמי השימוש, והוי כמלוה הכתובה בתורה, וזו היתה כוונתו של מו"ר קדוש ישראל זיע"א. ויעוי"ו בצרכת שמואל שם עוד, וצמח שהוצא בשמו בקובץ וזכרון נכר מטעמי עמי"ש, ובישעורי רבינו יחיאל מיכל צ"ק ח"ב אות סד (עמ' אה) בדברי הגר"ח ז"ה. אמנם בשערי ישר ש"ג פכ"ה ד"ה ולפי"ז, כתב: דגם לענין תשלומין דקיס להו לחי"ל דכל הנהנה ממון חצירו דחייב לשלם מבצרה, או יותר נראה דלפנין זה מקרא דאשר חטא מן הקודש ישלם. יעוי"ש באריכות. ועיי' עוד צוה בפנ"י צ"ק כ' א, וחלקת יואב חיי"מ ס"י ט, וחידושי הגרש"ש צ"ק ס"י יט, וקונטרסי שיעורים צ"ק ס"י יב, וחידושי ר"י שמואל צ"ק ס"י יח אות ה (עמ' קד), ו"מידות לחקר ההלכה" טו-מה, ולבוש מרדכי צ"ק ס"י טו.

ונראה דאם חייבו של נהנה הוא מאד הסביר י"ל שהוא גדר של שכירות פועל, דכמו שאם שכר פועל לריך לשלם לו בגמר עבודתו, כך גם צנהנה שלא שכר אותו לפני העבודה, אם נהנה מעבודתו חייב לשלם לו כמו לפועל, ורואה מקלוה"ח ס"י פט ס"ק ד שהביא קושית הפנ"י דאם אין עדים ששכר הפועל נאמן לומר שכרתו ונתתי לך שכר, וקשה למה לי עדים הא כיון שעשה עמו מלאכה לריך לשלם לו כדיון יורד לשדה חצירו העשויה ליעט, ומתוך קלוה"ח שצריך לשלם אע"פ שלא שכרו, ומתקנת שכיר להיות נשבע וטובל ליכא צכה"ג, עיי"ש, ומשמע דבדבריו שנהנה יש צוה. ויעוי"ש בתומים ס"ק ח ונתה"מ ס"ק ו.

והנה כתבו החוס' צ"ק ט א ד"ה רב, ובעוד מקומות, שינסם שלושה דיני תשלומין, בניזקין משלם בכסף או במיטב, ואי לית ליה משלם אפילו בסובין, ובע"ח אי אית ליה זוזי לא מלי לסלקו אלא בזוזי כדמוכח בהכותב וכו', ואי לית ליה זוזי לא יאמר ליה זיל טרח וצבין ואיייתי זוזי כדאמר התם, ולוקח שנמאל מקחו מקח טעות כמו כן דינו כדאמרין לקמן בצרק הפרה, ופועל אי לית ליה זוזי לבעה"ב, א"ל זיל טרח וצבין ואיייתי זוזי כדמוכח בהצית והעליה דאין יכול לומר לו טול מה שעשית בשכרך.

ומעתה אם נהנה חייב מדין מוזיק או גזון, יכול לשלם לו בזמטלטלין אפילו אית ליה זוזי, ואם דינו כבע"ח אי לכתחילה לריך לשלם לו מעות ואם אין לו יכול לשלם לו בזמטלטלין, וכן הוא בזו"ע ס"י קא עמ"י א: בא לפרוע אם יש לו מעות לריך ליתנסם לו ואינו יכול לדחותו אלל מקרקעי או מטלטלי, ואם אינו ידוע לנו שיש לו מעות אין משבעין אותו ואפילו חזינן שיש לו מעות והוא אומר אינס שלי אלא של פלוני לא משבעין ליה, אבל מהררימין על כל מי שידוע לו מעות.

וצניד"ד טוען החייב שאין לו לשלם מעות מזומנין, אי אפשר להשביעו על כך אלא להחרים, אמנם נראה דשאני ניד"ד מצע"ה דבהלוואה היינו טעמא שצריך לפרוע צמעות הוא כמו שכתב הר"י"ף פרק המוכר פירות (ב"ב מ"ז) ובספר התרומות שער א דין א, כיון דזווי הלוה לו צריך לחזור וליתן לו מעות, וזה שייד רק בהלוואה, אבל בחיוב נהנה שלא היתה הלוואת וזוי אלא שנהנה ולא על דעת שישלם לו דוקא בזמזומנים, אם טוען אין לי מזומנים יכול לפרוע במטלטלין. ועיי' קאו"ה"ח שם ס"ק ג דמוכר סחורה צריך לתת לו דוקא מעות דככל מוכר סחורה אמרינן דלזווי קמכוין, ולפי מ"ש"כ בס"ק ה דבאוהת סחורה מלי מסלק ליה כמו פועל דמלי מסלק ליה צמה שעשה עמו, ואע"ג דפועל יכול ליתן לו רק צמדי דאכילה, זאת לפי שאליהו הוא נושא את נפשו, אבל במוכר סחורה אין לחלק צוה, יעו"י"ש. הרי דרק צמקוס שיש סברא לתת דוקא מעות צריך לשלם צמעות אבל צלא זה אמרינן או"כ ככסף.

ואפילו אי נימא דדינו כשכירות פועלים ששנינו צב"מ קיח א שאם אמר צעה"צ טול מה שעשית בשכרך אין שומעין לו, כתב שם רש"י ד"ה אין שומעין לו: ואע"ג דככל דוכתא אית ליה שוה כסף ככסף הכא גבי פועל כל תלין שכרו כתיב, מאי דאתני צהדיא משמע. ע"כ. וכן פסק בצו"ע ס"י שלו סעי' ב, וכתב בש"ך ס"ק ד: אפילו אין לו לצעה"צ רק זה צריך לטרוח ולמכור ולהשתדל לו מעות מזומנים כ"כ התוס' והרמב"ן ונ"י והרא"ש והיעוטו ובעל התרומות. ובש"ך ס"י שלב ס"ק ח קאמר דפתח שכירות צמעות היא שכל האוכרין על דעת כן שאוכרין פועליהן וצמעות הן מתחייבים, ואין צריך לזה התנאי (ועיי' "באר ליו"ן צ"ק ט א אות לא שהקשה שאם זה מחמת ההתחייבות של האוכר, א"כ הוי קנין דברים, עיי"ש).

ובפת"ש ס"י שלו ס"ק א הביא מדברי משפט דלפי רש"י הנ"ל נמלא דהיכי דאין דין כל תלין יכול לומר טול מה שעשית בשכרך, אך צמ"ק בשם הרשב"א הביא הטעם דלא נשכר לו אלא דלריך למוזנות לערב, ושלא יהא צריך לירד לשוק לחזור ולמכור (ועיי' משנת יעבז חו"מ סוף ס"י מה). וצניד"ד שני הטעמים אינם שייכים, דטעמו של רש"י משום כל תלין הרי צנהנה אין כל תלין, ולטעמו של הרשב"א משום אומדן דעתא, צנהנה שלא התנה כלום על שכרו פשיטא שיכול לשלם לו במטלטלין.

ב. בצצני נור אצהע"ז ח"ב ס"י שפ" ס"ק צ חקר צהא דמהני שוה כסף ככסף האם זה משום דיכולים למוכרו ולקבל כסף, כעין מה שכתב הרמב"ם בד"ן שמה או"פ צמדי דהוא משום דיש לו דרך למדי ולקבל שם עבור זה פרוטה, ה"י יכולים לעשות ממנו כסף, או דנימא דשוה כסף חסוד בעלמא כסף, וראיה לזה מהא דמהני לדידי שוה לי, אע"פ שאם ימכרו לא יתנו לו כמו ששוה אלא, יעו"י"ש. וי"ל דצוה פליגי רב הונא צריה דרב יהושע ורב הונא צב"ק ט א אם כסף או מיטב, דהיינו דהתורה ריבתה שיכול לשלם צמעות כסף, או צמיטב מכח עלם תשלומין ולא מכח שיכולים למוכרו ולעשות מזה מעות, והאריכו צוה אחרונים, עיי' דברי יחזקאל פ"ה לז, ואיללת השחר ריש קדושין, ועיי' משל"מ אישות פ"ד הי"ט ובאחרונים שם לענין אחרוג שאינו שוה אלא למוזנות, ואכמ"ל.

ובאבן החול נזקי ממון פ"ח ה"י האריך צענין זה, ושם צאות ה ד"ה אכן מצאר דצוה נחלקו הראשונים, דלהר"י"ף והרא"ש צבע"ה צמקוס שיש מעות ומטלטלין צריך ליתן מעות וזאת כיון דזווי שקיל, והרמב"ם ס"ל דמטלטלין הם כמו מעות ממש כיון דקל למוכרם דאי לא מודצן הכא מודצן צמתא אחריתא, ומקורו צדברי הר"י"ף צתצובה שהציא הצי"י ס"י קא דלם יש ללוה מטלטלי ומקרקעי שיש מן הדין לגצותו

מטלטלי ולא קרקע שמטלטלין ממון הם ובמקום וזוי דאינון מקריין כסף ממש, והקרקעות נקראין שוה כסף, ולכאורה קשה דהא הרייף בעלמא כתב בפרק המוכר פירות דאם יש לו מעות אפילו אם יש לו מטלטלין חייב ליתן מעות, וז"ל לדעת הרייף דאף דהמטלטלין הם כמו כסף מ"מ גבי לוח כיון דזווי שקיל אם יש לו מעות לריד ליתן אותן, ומה שמטלטלין הם כמו כסף ממש כל זה הוא לענין שאינו יכול לסלק לו במקרקעי במקום מטלטלי, אבל אם יש לו מעות לריד ליתן לו דעבי"פ מטלטלין אינם חשובים כמו הכסף שהלוח לו.

ושב כותב שם בצדן האול דדעת הרייף דלגבי ניזקין הוי מטלטלין כסף ממש, ולענין בע"ה אם יש לו כסף אינו יכול לסלקו אפילו במטלטלין אף דלענין ניזקין חשיב כמו כסף מ"מ הא הלוחו מעות היוצאות בהוצאה שאינו לריד אפילו טריחה של מכירה, ודעת הרמב"ם דמטלטלין הוי כסף ממש גם לענין בע"ה, ולכן אפילו אם יש לו כסף יכול לסלקו במטלטלין, דלענין גוביינא חשיבי כמו כסף ממש. יעוי"ש.

והנה פסק בשו"ע סי' קא סעי' ט: כל מה שיתן לו מקרקעי או מטלטלי יסומו לו כפי מה שיוכל למוכרם מיד אפילו בצינו לפי השעה ולפי הזמן ולא שיטטרך לחזר למוכרו צעירות ובשווקים או לעכבו עד שימלאו לו קונים או שיתיקר דא"כ נעלת דלת בפני לוי. ונחלקו בזה הסמ"ע והט"ז, דכתב הסמ"ע ס"ק יב דלאו דוקא מיד ממש אלא שמין אותו כפי מה שהיה שוה אם היה לפנינו קונה שגריד לו ורואה לקנותו, ואין ראיה בזה שאין עתה בני אדם שרוצים לקנותו ואין רוצין ליתן כ"כ בצפוי, די"ל דמשום שרוצים שמכריזים עליה ושאריכים למוכרו כדי לשלם בדמיו סבורין לדחוק המוכר או להבי"ד שיתן לו צול וכדרך בני אדם, ולא בא אלא למעט שיסומו אותו כפי מה שהיה יכול למוכרו עתה, ולא אם היה מוליכו לעיירות אחרות או בשעה שנתייקרו וכדמסיק. ע"כ. והט"ז חולק על הסמ"ע דמה יעשה המלוה במידי דלית ביה קונה שגריד ליה ואפילו בהקדש אין לו אלא שעמו ומקומו, וכן מאריך בזה בס' קט סעי' ג. וכ"כ הנתה"מ סי' קט ס"ק א דהעיקר כהט"ז דשמיין לפי הקונים הנמצאים צעת ובמקום הוא. ואם לפי אומדנות השמאים אין נמצאים קונים לריכוס לשום צול בכדי שלפי שלם ודאי יקנה אותו במזומן אף שאין לריד ליה, ולא כהסמ"ע, ומסיק: וכן נראה להורות וכדברי הט"ז.

ובשו"ע הרב הלכות הלואה פ"ט כתב: וכי"ד שמיין השמאים את המשכון או מטלטלים אחרים או קרקע שהלוח מגבה למלוה, שמיין כפי מה שהמלוה יכול למוכרם מיד אפילו כשושצ בצינו לפי השעה ולפי הזמן ולא שיטטרך לחזר בעיירות ובשווקים למוכרם, ולא להמתין אפילו על יום השוק שעבר וז' שימלאו קונים הרבה ויחספו זה על זה בדמים, אלא שמיין כמה דמים היה נותן עכשיו מי שגריד לו חפץ זה ורואה לקנותו ובכסום זה יקבלנו המלוה, כי זהו שווי עכשיו, ואף שעכשיו אין לפנינו מי שרואה לקנותו בכסום זה וזה מפני שרוצים דחקו של הלוח שמוכרת למוכרו סבורים הם לדחוק יותר שימכור צול אבל שווי הוא כפי מה שהיה נותן עכשיו מי שגריד לו חפץ זה ורואה לקנותו עכשיו. ע"כ. והן הן דברי הסמ"ע הנ"ל שהשאול היא כפי שהיה קונה משלם על חפץ זה אם היה קונה לפנינו, וזהו שווי.

ובקונטרס אחרון שם ס"ק ג מוסיף שו"ע הרב דברים, דהא דכתב המחבר סי' עג סעי' טו כמוכר בשוק, היינו שבני השוק אינם יודעים אזה נישום בחוב וכל מי שצריך לו יקנה ולא ידחוק.

ובניד"ד אי אפשר לומר כיון שיש לו הרבה ספרים צבת אחת למכור ואז הם נמכרים בזול, אלא האומא היא על כל ספר בפני עצמו אילו היה לפנינו קונה יחיד שרואה לקנות חפץ יחיד זה בכמה היה נמכר, וכמו שכתב בשו"ע הרב בקו"א שם דהא דמצינו בב"מ לו ב ולהקדש משלם נ"י אע"ג דאין להקדש אלא שעמו, ולמכור בחנות אחד אחד צריך זמן רב, וע"כ ל"ל שהוא שער ידוע אחד אחד צפרוטה לכל מי שצריך לקנות אחד או שנים רואין כאילו יש לפנינו חמישים בני אדם שצריך כל אחד מהם לקנות אחד, ולא דמי לכפר או שלא צוים השוק במרגלית ופרה דמשום מיעוט הקונים משתנה השער לזול א"כ זהו שוויו עכשיו אבל כאן לקונה אחד שוקנה אחד או שנים אחד אחד צפרוטה כמו חמישים שבאים לקנות כאחד, קונה אחד, א"כ זהו שוויו עכשיו באם היו חמישים לפנינו ואף שאין לפנינו בשעה זו לא איכפת לן ורואין כאילו באים כולם בשעה זו ואזיל וזהו השער לכל מי שצריך לקנות אחד מהן והיינו כסדרת הסמ"ע דאית ליה רואין.

ובדרך פלפול י"ל דנחלקו במחלוקת הראשונים שהבאנו לעיל מאבן האזל, דאם המטלטלים בעצמם היו כסף ממש א"כ א"י"ל שיהיה קונה ממש שיקנה זאת דהרי זה כסף, ורק צריך לשום כמה זה שזה כדי לידע אם השלים את הפרעון לחוב שחייב, וזוהי שיטת הסמ"ע ושו"ע הרב, ודעת הט"ו דמטלטלין היו זה כסף ולא כסף ממש, ולכן צריך שיהיה קונה לפנינו שיקנה המטלטלין וכך יהיו לו זוויו כדי לפרוע החוב למלוה, ולפי מש"כ לעיל הרי שבניצוקין לכו"ע מטלטלין היו כסף ממש ורק בחוב כיון שהלוהו מעות שיואלצין בהוצאה צריך להחזיר לו מעות.

נמצא דלדעת הסמ"ע ושו"ע הרב - שהנמצע יכול לטעון קיס לי כותייהו - צריך לשום כל חפץ, ובניד"ד כל ספר כמה עולה ליחיד שרואה לקנות ספר זה, ואין צריך להתחשב כמה יכול המוצע לקבל על כך, וגם שבכמות כזו מקבלין מחיר נמוך יותר, דלריך לשום כאילו מוכרין ספר ספר בנפרד. ויכול הנמצע לתת לו איהו ספרים שרואה כפי שכתב המחבר בשו"ע סי' קא סעי' ב: אלא שנותן לו מאיזה מטלטלין שיראה הוא ואין המלוה יכול לומר איני רואה מטלטל זה אלא זה. ובאם יש מחירון בחטויות ולכל ספר שנמצא שם ברשימות נקוב מחירו, אם אכן המחירון משקף את המציאות, הרי שזהו שוויו, אך אם המחיר שצמחירון גבוה בעשרות אחוזים מהמחיר שמשלמין עליו למעשה, אזי אי אפשר להסתמך עליו.

נפתלי צבי מרמורשטיין.

נראה לעי"ד דדברי הסמ"ע ושו"ע הרב צענין שזה כסף איירי כאשר כבר נקבע במקומו שער לחפץ הזה

שרוצה לפרוע בו, וכמפורש בפרישה סי' קא אות ט "וכפי השער שנמכרים עתה באותו מקום", עיי"ש, והנידון שלהם הוא לענין קביעת שו"י האם להעלותו כפי שער של מקום אחר כאשר יש אפשרות להביאו שם, או לענין דין שלא תנעל דלת, או שיש להמייחס לעובדה שבמקום זה אין קונים לענין קביעת שו"י, וכפי שיבואר להלן.

הט"ז והנתי"מ כתבו שכאשר אין קונים עדיין, החוב לא שולם, והסמ"ע ושו"ע הרב כתבו ששווי החפץ נקבע במקומו דוקא משום ששווי החפץ אינו תלוי בקונים המידיים, ולכן כתבו שהערכת החפץ נעשית בלי שיקולים חילוניים כגון שער עיר אחרת או מחסור זמני של קונים במקומו, והערכת החפץ נעשית באותו מקום ובאותו זמן כמה הוא אזה למי שהיה בא לקנותו. ונמלא מבוואר שהידוש בדבריהם הוא דרך שער הקבוע באותו מקום הוא הקובע את ערך החפץ. וכך הם דברי שו"ע הרב בקונטרס אחרון שכתב: ועכ"ל כיון שהוא שער ידוע (כוונתו דהשער הוא הקובע) א' א' בפרוטה לכל מי שצריך לקנות א' או שנים, רואין (כדי לשם לפי השער) כאילו יש לפניו חמישים בני אדם שצריך כל אחד לקנות א', ועיי"ש דפ"ל דהשער הידוע (הוא העיקר) לפי א' א', ומה שמוכרים יותר זול כשקונה חמישים אינו אלא כהנחה לדדית ומקריית במחיר, שאינו משנה את המחיר העיקרי לפי השער, ונראה דלכן גם באונאה אם ימכור חמישים במחיר של א' א' לא יעבור על אונאה משום שזה "שער ידוע" (וכלשונו) א' א' בפרוטה.

ובכל דבריהם לא מלאחי שיש לשער כפי כל יחיד שבה לקנות, שכלל לא עסקו בשאלה זו, ולא נקטו שו"ע הרב לשון יחיד אלא להורות שיש לשער כפי שער הקבוע אילו היה בא אחד לפנינו לקנות, ולא נתכוין לומר שמשערים לפי הקונה היחיד הוא, ולכן אין ראיה מדבריהם שכל שער שבעולם נקבע מבלי להתחשב בתנאים אחרים שבו מתקיים המקח וכגון סיטונאי וקמעונאי, חנות יוקרה, מכירה בהקפה וכו'. דאי לא נימא הכי אלא שלענין אונאה יהיה לכולם שער אחד כפי המחיר שיחיד קונה, א"כ יהיה הדין הדמוכר בהנות מכולת (קמעונאי) יוכל למכור אך ורק לפי השער של הסיטונאי, וכן בפריעת צע"ח יהיה הדין דאם במסעדה מסויימת גוצים שקל לכוס מים, החייב להם יוכל לפרוע להם במים לפי ערך שהם מוכרים אותו ליחיד, ומכאן תהיה מודעה לכל הבע"ח שיקנו שו"כ במחיר סיטונאי ויפרעו בו את חובותיהם לפי מחיר קמעונאי, וכל זה אין נראה לעי"ד.

ולעגם הענין, עיי' פתח"ח ה"ל אונאה פ"י הערה א שביאר את השערים בזמנינו שתלויים לפי סוג החנויות, ועיי' "הלכות משפט" בהקדמה לפ"ד שחילק בין סיטונאי לקמעונאי, ואם בהערה מב הביא סמוכין לכך מדברי המצ"ט ח"ג סי' לו שהשווה דין הלואה לדין אונאה לענין זה, וכתב שצריך לשער האונאה כפי שנמכר במקום הקנין באשרא"ל לפי שנים, עיי"ש.

ולכן בניד"ד נראה שכאשר החייב מבקש לשלם בספרים אין לשער את ערכם לפי המחיר שנמכרים בהנות ליחידים אלא לפי שער מכירתם לסוחרים, שהרי גם החייב וגם הזכאי שייכים לאותו תחום.

ובגוף הנידון של הסמ"ע והט"ז יש להעיר דמקורו של השו"ע והטור הוא מהרא"ש בשו"ת כלל פ סי' ד וברא"ש ז"ק פ"ק סוף סי' ה. והנה ברא"ש ז"ק נקט עיקר הטעם משום שלא תנעל דלת, וא"כ הוא דין בפרעון חוב ולא דוקא בשויות חפץ, אבל בשו"ת הרא"ש משמע שהוא דין בשויות חפץ שהוא כפי זמנו עפ"י הקונים. והסמ"ע ושו"ע הרב ביארו את יסוד אויות החפץ לפי מקומו בלי לתלותו בקונים מידיים, ודבריהם מתפרשים כפי יסוד שו"ת הרא"ש, עיי"ש, ולכן ס"ל שאם אין שוק של קונים בגלל סיבה לדדית

אין שמין לפי זה אלא כפי השוק המקומי הקצוע, ואילו הט"ז והגהה"מ נקטו את דברי הרא"ש כפשוטם לדרך שבפועל יהיו קונים מיד גם משום שוויות החפץ וכלאון הט"ז "אין להקדש אלא מקומו ושעתו", וגם משום שלא תנעל דלת, כך שלדברי הכל לא נאמר שמשערים לפי היחיד. ודו"ק.

טוביה גולדשמידט.

הערה

א. מה שמוכרים המישים חמשים במחיר פחות משמוכרים א' א' אוטו "בהנחה לדריה ומקריית במחיר", אלא זוהי עובדה קיימת מאז ומעולם, ואעפ"כ אין משערים האווי לפי המחיר הסיטונאי אלא לפי מה "שיוכל כבר לעשות מזה ממון", ולמוכרו א' א' לקונים שמהפסים א' א'. ולא קבעו חכמים שער אחד לבע"ח שהם סיטונאים ושער שני לבע"ח שהם קמעונאים.

ב. במקרה שלפנינו החייב הוא בעל חנות (וגם מו"ל), והזכאי הוא מו"ל (ואינו בעל חנות), ולכן הגמת היסוד של ידידי הגר"ט שליט"א "שגם החייב וגם הזכאי שייכים לאותו תחום", אינה מדוייקת.

ג. מה שתמה ידידי שליט"א "ומכאן היתה מודעה לכל הבע"ח שיקנו ש"כ במחיר סיטונאי ויפרכו בו את חובותיהם לפי מחיר קמעונאי, וכל זה אין נראה", על כך יש להמליץ את דברי החו"א בלמנוה ובעהון פ"ג "שכל מעשה שהוא בדיון הוא היום משפט אף שזה נגד דעת האנושיות", ואם לפי ההלכה קבל הבע"ח את מה שלכ"ד לקבל מהחייב, ילא החייב ידי חובו אף אם יהיו עיניו לרות אם "הרויח" החייב בדרך פרעונו.

א.ד.ל.